

77842

Kudric
Sonderabdruck

JAGIĆ-FESTSCHRIFT

ZBORNİK

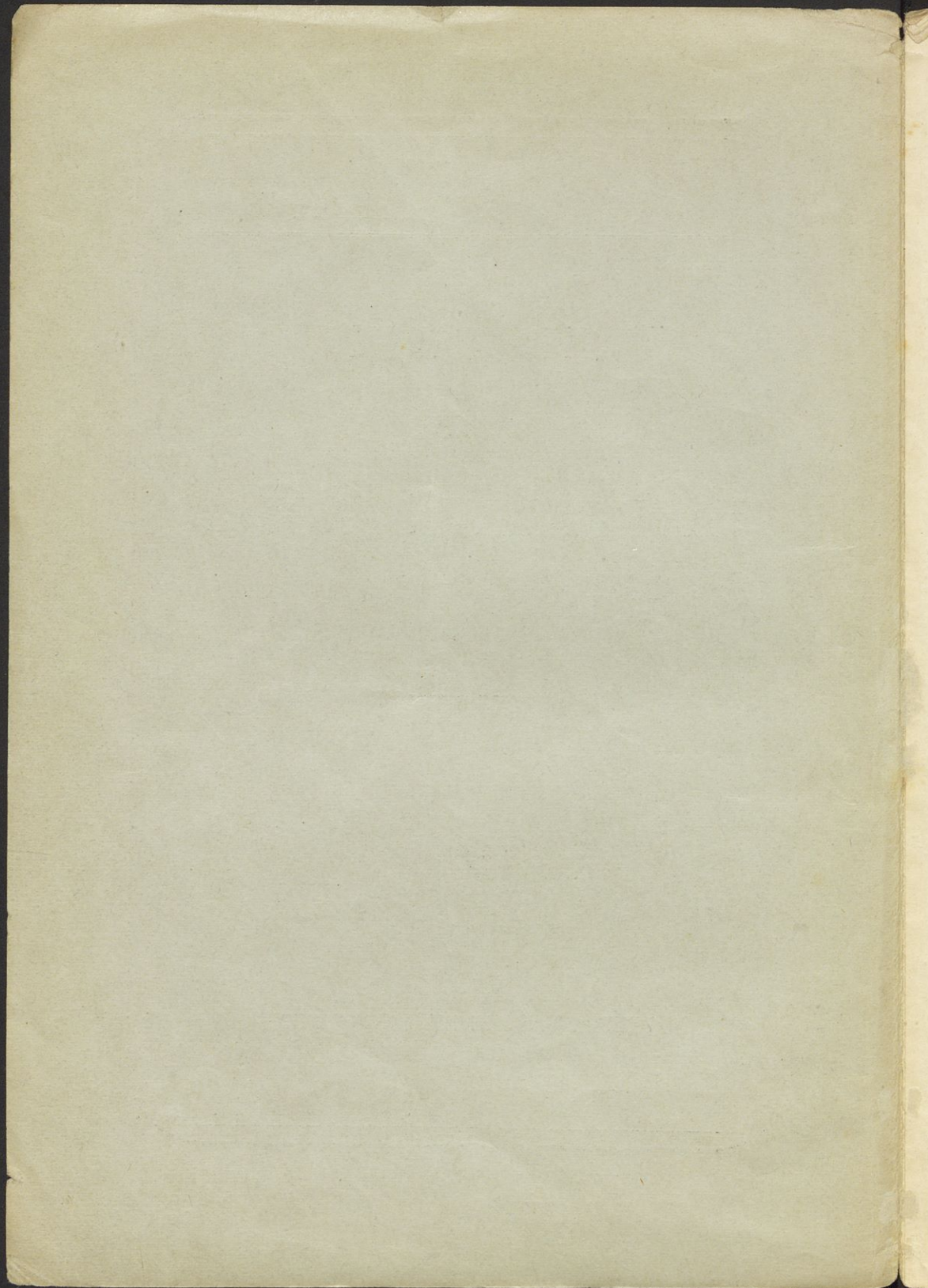
U SLAVU

VATROSLAVA JAGIĆA

BERLIN

WEIDMANNSCHE BUCHHANDLUNG

1908

Češko-ilirski pravopis na Štajerskem do »Novic«.

77842

M 16. III. 1944/6016

V času, ko sta Metelko in Dajnko iskala pristašev za svoje črkarske novotarije in so nasprotniki brusili orožje za obrambo častitljive bohoričice, vznikla je v Nemškem Gradcu prva misel, da se i dajničica i metelčica i bohoričica nadomestijo z nečim novim.

Že l. 1828. je nagovarjal Gaj v Gradcu Murka, naj izda slovenski slovar v češkem pravopisu¹⁾. Gajev prigovor takrat ni našel odziva. Dve leti pozneje je položil Gaj temelj novemu pravopisu po češkem vzoru na Hrvaškem in povabil tudi Slovence: »... kulika nam stopram onda hasen i korist pristupi, ako se bližni brati naši ... Štajerci, Krajnei i Korušci ... u ovom pravopisañu z' nami barem vu sobstvenosti zjedinili budu ... 2)«. Pod vplivom Gajeve »Kratke osnove« in osebne poznanstva ž njim je začela štajerska mladež prva in najprej v privatnih pismih rabiti češki pravopis. V jeseni l. 1833. je obiskal Vraz Hrvaško in gotovo zopet slišal katero o novem pravopisu, ki ga je bil spoznal že vsekako v Gradcu. V poročilu o svojem potovanju Cafu, učencu sedme šole v Ročicah pri Sv. Trojici, z dne 1. XI. 1833³⁾ rabi, kolikor se da po dosedaj znanih pismih soditi, Vraz prvi in prvič za slovenske glasove Gajev pravopis; v njem je pisal 3. XI. 1833 že tudi kaplanu Jos. Muršcu slovenski konec pisma in 5. XII. celo pismo⁴⁾. V istem času se je poprijel novih črk Središčan Štef. Kočevar, ki se je spoznal kot dijak v Gradcu z Gajem⁵⁾: vsa pisma, ki jih je pisal od 13. XI. 1833 naprej Vrazu, so pisana v češkem pravopisu⁶⁾. Tem prijateljem nove ortografije se je pridružil s pismom Muršcu z dne 5. IV. 1834⁷⁾ središki kaplan Jurij Matjašič, s pismom Gaju z dne 6. VIII. 1835⁸⁾, ki ima samo nadpis: »Pifan Sheftiga

1) Кулаковскій, Иллиризмъ, 89; 2) L. v. G., Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisaña, Budim 1830, 22; 3) Štrekelj, Pisma in zapiski iz Cafove ostaline, Zbornik Slov. Mat. II (1900), 205; 4) Vraz, Dëla V (Zagreb 1877), 129—130; 134—135; 5) Šrepelj, Vienac XV (1883), 150; 6) po prepisih dr. Prijatelja; 7) Ilešič, Korespondenca dr. Jos. Muršca, Zbornik Slov. Mat. VI, 115—116; 8) Dëla

Augušta . . . » po starem, pa Miklošič. Vraz, Kočever, Matjašič, Muršec, Miklošič, Caf, ta krog osebnih prijateljev, so v dejanju pozdravili prvi Gajev poskus! Kočever je začel prvi *dosledno* pisati po novem, dočim je Miklošič pozneje zopet branil bohoričico ter sta Vraz in Muršec še oklevala. Dne 4. I. 1834⁸⁾ je pisal Vraz Muršcu in 9. IV.⁹⁾ Gaju slovensko pismo v novem pravopisu in Muršec mu je 6. I. istotako odgovoril⁹⁾. A že v pismu Gaju dne 26. XI.⁶⁾ je rabil zopet bohoričico ter ostal pri njej celo l. 1835.¹⁰⁾; tudi Muršec je pisal Vrazu 20. XII. 1835¹¹⁾ v bohoričici. L. 1835. je vplival mogoče na Vraza in Muršca nekoliko primer Gaja, ki se ni takoj dosledno držal novega pravopisa¹²⁾, kakor je sledečega l. 1836. gotovo v obratnem zmislu vplivalo vedno uspešneje prodiranje novega pravopisa na Hrvaškem. Pravopis je imel vse lastnosti, da prodre tudi pri Slovencih: ni ga izmislil Slovenec, ni ločil Slovencev od drugih Slovanov, ampak jim jih bližal, priporočali so ga vplivni možje kakor Šafařík, širil se je vzporedno s tako mogočnim gibanjem kakor je bil ilirizem.

L. 1836. je zadela na Štajerskem dajničico ista usoda¹³⁾ kakor tri leta poprej na Kranjskem metelčico. Šlo je tudi v štajerskem abecednem boju samo za bohoričico ali dajničico, a indirektno so pomagali zagovorniki i jedne i druge širiti zanimanje za novi pravopis. Dajniččar Kvas je opozoril sekovski ordinarijat kot višjo šolsko oblast na novi češko-ilirski pravopis, ki šteje v sosednji Hrvaški vedno več pristašev¹⁴⁾. Zagovornik bohoričice Murko pa je v svojih »Bemerkungen über das neu aufgelegte windische Namenbüchlein . . .« z dne 7. julija 1836 istemu ordinarijatu naravnost pisal: »... wenn schon ein neues Alphabet eingeführt werden solle, warum wähle man nicht das böhmische . . . ?«¹⁵⁾. Vendar Murko takrat o potrebi reforme starega slovenskega alfabeta še ni bil prepričan¹⁶⁾, in ko je dobil v začetku prihodnjega leta od graškega konsistorija ponudbo, da prevzame komisijo nad tiskanjem slovenskih šolskih knjig ter zvedel, da se je odločila dvorska študijska komisija za bohoričico¹⁷⁾ je bil zadovoljen. A niti Murkova ravnodušnost, niti Kopitarjeva jeza, ki je imenoval novi pravopis *literas conspurcatas*¹⁸⁾, niste mogli zaježiti razširjanja gajice, koje glavni apostel je postal sedaj navdušeni Vraz. Vraz je od l. 1836. dosledno korespondiral v gajici,

V, 135—137; 9) Strekelj, Pisma in zapiski iz Cafove ostaline, Zbornik Slov. Mat. VII (1905), 128—129; 10) Kupležu 6. I. (Děla V, 138—139); Muršcu 4. I. (ibid. 137); 3. XII. (ibid. 139—141); Šafaříku (ibid. 148—152); Kasteleu (ibid. 145—148); 11) Zb. VII, 129—130; 12) Šurmin, Hrvatski preporod; 13) Košan, Slovenischer ABC-Streit, Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums in Marburg, 1890, 25 sl.; 14) ibid. 25; 15) ibid. 26; 16) ibid. 25; 17) Vraz Prešernu 2. IV. 1837; Děla V, 157; 18) Glagolita

zadnje pismo v bohoričici je pisal menda 19. IV. 1836 duhovniku Vrablu¹⁹⁾. Jarniku je tožil menda 22. XI. 1836 o slovenskem razkolu radi pravopisa, ker ga ta v odgovoru tolaži: »Hier wird bloß die Zeit heilen und das Beste herbeiführen..., der Beharrlichste wird den Sieg davontragen...²⁰⁾«. Jarnik je bil novemu pravopisu že naklonjen, a iniciejativo je prepuščal Štajercem kot najbližnjim sosedom Hrvatov: »Die Steyrer als nächste Nachbarn werden wollen nachfolgen, dann kann die Neigung erblich werden«²¹⁾. Mož je imel prav.

Mlade »slaviste« v Gradcu je opominjal tudi Šafařík, naj se poprimajo novega pravopisa²²⁾, in spomladi l. 1837. so bili že Vraz, Trstenjak in celo Kvas pripravljeni, da dajo tiskati v gajici »Metuljčka« in druge knjige, za izdajo katerih so ravno snovali fond²³⁾. Tem trem se je energično pridružil Kočevar, ter zahteval l. VI. 1837, da se mora »Metuljček« tiskati v gajici, »drugače ni križa u Vašu penezniciu ne dam«²⁴⁾. Tudi Muršec gotovo ni ugovarjal²⁴⁾, in končno si je moral dati dopovedati tudi Miklošič, ki se je zopet »z močnima rokama držal bohoričice²⁴⁾«, ter se je sklenilo, da Metuljček izfrči v česko-ilirski obleki²⁵⁾. Metuljček sicer ni izfrčal, a na Shamperlov »Navuk v peldah«, ki ga je poslal 12. IX. 1837 mariborski gimnaziji, je napisal Vraz tri slovenske sonete²⁶⁾, in za Šafaříka narodopisne podatke v novem pravopisu²⁷⁾, kar mu je 5. III. 1838 tudi Jarnik svetoval²⁸⁾.

Zelo dobrodošlo je bilo graškim »slavištom« priporočilo Šafarikovo, ki je v »Ost und West« (št. 17) l. 1838. priporočil Slovincem česko-ilirski pravopis in ga izredno pohvalil. Ker se jim je nakana s fondom izjalovila, skušali so na drugi način priti do cilja. V Gradcu je izhajal list »Der Aufmerksame«, ki ga je urejeval od poletja 1837 do smrti dne 6. V. 1839 dr. A. I. Polsterer, fino izobražen mož²⁹⁾. Met glavnimi sotrudniki je bil Slovenec Matija Vehovar, član »Slavjanskega društva«³⁰⁾ ki so ga bili l. 1838. osnovali graški »slavisti«³¹⁾. Vehovar je najbrž posredoval, da je »Der Aufmerksame« dne 3. IV. (št. 40) prinesel Trstenjakov³²⁾ članek: »Notizen zur slavischen Literatur«, kjer je razložil novi pravopis, se obregnil nad njegovimi protivniki češ: »Gajs Reform fand nicht nur bei seinen Landsleuten begeisterte Anerkennung, sondern

Clozianus; 19) Dëla V, 143—144; 20) Ltp. Sl. Mat. 1877, 151; 21) l. c.; 22) Vraz Muršču na Jurjevo 1837; Dëla V, 160; 23) Vraz Muršču na dan sv. Jurja 1837; Dëla V, 160; 24) Vraz Muršču na dan sv. Jurja 1837; Dëla V, 160; 25) Vraz Kastelu 10. VI. 1837; Dëla V, 165; cf. Prijatelj, Zvon XXII (1902), 544; 26) J. Pajk, Kres III (1883), 43—45; cf. Košan, o. c. 30; 27) Dëla V, 171—172; 28) Ltp. Sl. Mat. 1877, 153; 29) Glej »Der Aufmerksame« 1839, No. 59; 30) Trstenjak Vrazu 16. II. 1839; po prepisu dr. Prijatelja; 31) Trstenjak Muršču 16. XII. 1838; Zb. VII, 1; 32) Dopis je anonimen, Trstenjaka kot autorja izpričuje koncept Vrazovega pisma Jarniku, Dëla V, 172;

auch mit Ausnahme von wenigen, die überhaupt nichts billigen, was nicht entweder von der Wiege mit ihnen aufgewachsen oder wenigstens ihrer Stirn entsprungen ist, eine denkbar allgemeine Annahme,« in obljubil, da priobči Šafaříkov članek iz »Ost und West«, ki je res sledil dne 21., 24. in 26. julija (št. 87, 88, 89).

Leykamova tiskarna takrat še ni imela novih črk in je rabila za diakritično znamenje pri Trstenjakovi razlagi vejico v navadni legi(;); pozneje so si pomagali z vejico v poševni legi(·) in evo: dne 19. IV. 1838 je prinesel v 47. št. »Der Aufmerksame« prvič slovenske glasove, tiskane v gajici: »Na den rojstva Njihovega Veličanstva [našega presvetlega ino premilostivega cesarja ino kralja Ferdinanda I³³].« Pesnik ni podpisan, a jezik in tradicija govori za Vraza³⁴). Poševna vejica v službi diakritičnega znamenja stoji tako visoko, da žali oko. Mogoče je dal Vraz drugi slovenski spis v gajici, namreč prigodnico: »Visokovrednemu Gospodi Antoni Strajnsaku na den služenja nove meše per Mali Nedeli,« sonet z datumom: »Dne 2. sept. 1838«³⁵) radi tega tiskati v Gajevi tiskarni v Zagrebu. Med tem so si pa dali vlti tudi Leykamovi dediči pri Haasih v Pragi nove češko-ilirske črke z običnimi diakritičnimi znamenji³⁶). Pri isti firmi je bil naročil črke tudi Gaj za svojo tiskarno.

Rubikon je bil prekoračen, a med prosto ljudstvo si še graški patriotje niso upali z novim pravopisom, ampak izdali l. 1838. »Novega Vedesha sa Slovenze«³⁷) v bohoričici. Treba je bilo počasi gladiti pot, in zidati na uspeh, ki ga je imela gajica v »Aufmerksame«. Vraz je začel prigovarjati Krempļu, naj spiše svoje »Dogodivšine« v novem pravopisu³⁸) in Krempel je postal mladeniško-navdušen pristaš novega pravopisa ter zvrčal celo germanizme svojih del v bohoričici na »germanizujoči alfabet«³⁹). Krempel ni začel le »Dogodivšin« pisati v gajici, ampak jo je širil med narodom ter jo z Muršcem skušal uvesti v šole. Za prvo silo se je poslužil v svojem delokrogu litografiranih predlog⁴⁰), ter hotel pisati v gajici čitanke za male šole⁴¹). Pisal je distriktnim šolskim nadzorništvom v malonedeljski okolici ter poslal 22. VI. 1838 tudi Muršcu za završko in ptujsko šolsko okrožje oklic, naj se gospodje pobrinejo, da uvede dvorska študijska komisija češko-ilirski pravopis⁴²);

33) Cf. tudi Štrekelj, Zbornik Sl. Mat. II, 176, o. 1.; 34) Slomšek piše 23. IV. 1838, da mora biti ta himna Vrazova; po prepisu dr. Prijatelja. — cf. tudi Jarnik Vrazu Ltp. Mat. Slov. 1877, 155; 35) Pajk, Kres III (1838), 42—43; 36) Šafařík, ČČM. XII (1838), 257; 37) Vraz Prešernu l. VIII. 1838, Dēla V, 432; 38) Vraz Jarniku 1838, Dēla V, 174—175; 39) Muršcu 22. VI. 1838; Zbor. VI. 125; 40) Vrazu 8. VI. 1838; po prepisu dr. Prijatelja; 41) l. c. in Vraz Gaju 30. VI. 1838; po prepisu dr. Prijatelja;

v tem zmislu je pisal tudi konsistoriju v Gradec⁴³⁾ ter pregovoril celo Ivana Gottweisa, sodnega oskrbnika gosposčine Malek pri Ljutomeru⁴⁴⁾, ki je bil nekdanj močen steber dajnice, da se je potegnil pri štajerskem guvernerju Wickenburgu za gajico⁴⁵⁾. Caf je razložil ravnatelju graške teologije novi pravopis ter nameraval o prvi priliki napisati za nadzornika Gruberja traktat o gajici⁴⁶⁾. Kremljevemu stremljenju so se pridružili štirje dekanati⁴⁷⁾ a vsi napor niso nič pomagali, konsistorij ni imel nika-kega vpliva⁴⁸⁾ in dvorna šolska komisija je naročila 12. sept. 1838⁴⁷⁾. Murku, naj spiše šolske knjige v bohoričici, kar Murka ni posebno vznemirjalo. Radi tega je Muršec v jeseni l. 1838. izrazil celo bojazen, nili morda Murko nasprotnik napredka v slovenski literaturi⁴⁸⁾. To je Murko dne 1. I. 1839 odločno zanikal, povdarjal, da čas za uvedbo novega pravopisa v šolske knjige še ni prišel, in da morajo prej knjige za narod udomačiti novi pravopis, ter obljubil, da bo rabil v vseh pri-vatnih delih gajico⁴⁸⁾. Muršec in Kreml pa sta še vedno upala, da dosežeta svoj smoter. Kreml je prosil Kopitarja blagohotnega posredo-vanja⁴⁹⁾, Muršec pa je zasukal pomen Murkovega pisma po svoje, kakor da bi ta nerad pisal v bohoričici, a se ne upal protiviti ter je prosil 29. II. 1839 Vraza, naj pove Gaju, da piše kateremu svojih prijateljev na Dunaju, ki bi na tihem brez Murkove vednosti izposloval, da se naroči Murku novi pravopis. Za slučaj neuspeha pa je hotel Murka prositi, da delo preloži do časa, ko »nede več telko protivnosti — te . . . staro čisto potlačeno«⁴⁹⁾. Nakane so se izjalovile: Od Vraza še Muršec 21. VII. ni dobil odgovora⁵⁰⁾; Kopitar se je ponorčeval s Kolarja, Šafa-rika in Gaja in menil: »Man braucht sich doch nicht zu übereilen, sondern man warte, ob er (Gaj) es auch bei dem Ratsamen anpries⁵¹⁾»; Murko pa je delo res odložil . . .

Zato pa so Štajerci v tisku širili svoj pravopis. Dne 19. I. 1839 je prinesel »Der Aufmerksame« prigodnico: »Na den Visokega rojstva Njihore c. k. visosti Nadvajvade Janeza! Hvaležni Slovenci.« Pesnik je bil najbrž Trstenjak, nemški prevod je priložil Vehovar. Za Wickenburgov god je napisal neznan celjski pesnik prigodnico v bohoričici, Gabriel Seidl jo je pa prevedel na nemški⁵²⁾. Ti dve prigodnici je prinesel »Der Aufmerksame« dne 23. II. 1839 na prvi strani, na drugi pa M(artin) T(rstenja)k(ovo): »K' preveselem gódi Njihove ekscelencie Matije

42) Zbor. VI. 126; 43) l. c; 44) Košan, o. c. 22; 45) Trstenjak Vrazu 18. in Vraz Gaju 30. VI. 1838; po prepisu dr. Prijatelja; 46) Caf Kremlu 12. VI. 1838; Zbor. II. 191; 47) Košan, o. c. 29; 48) Murko Muršcu 1. I. 1839; Zbor. VI. 124; 49) Muršec Vrazu 24. II. 1838; Zbor. VII. 137; 50) Muršec Vrazu 21. VII. 1839; Zbor. VII. 138; 51) Kreml Muršcu 9. III. 1839; Zbor. VI. 126; 52) Trstenjak Vrazu 23. IV. 1839; po prepisu

Constantina grofa Wickenburga, poglavara vojvodstva štajerskega itd itd« v gajici. In med slavisti v Gradcu je vse »mermralo na stari pravopis in novog hvalilo« ⁵²). Tudi drug član slavjanskega društva ⁵³) se je podpisal pod svojo italijansko prigodnico v gajici: »M. Ticillašić. Dalmata.« Gotovo sta bila napisana v gajici tudi Murščev slovenski hronograf in pa Trstenjakov sonet za cesarjev god dne 19. aprila, ki ju pa »Der Aufmerksame« ni prinesel ⁵⁴). Vraz je dal istega leta v gajici natisniti prigodnico: »Hvala Nj.c. visosti nadvajvadi Joanu ... V Zagrebi, Iz k. p. ilir. nar. tiskarne dra Ljudevita Gaja 1839« ⁵⁵) ter izdal v sredi istega leta prvo večje slovensko delo v novem pravopisu: »Narodne pesmi ilirske ...« Tudi Vraz se je zavedal, da so na Štajerskem sicer »slavisti« vneti za novi pravopis, da pa v narodu še ni dovolj udomačen, zato je napisal slovenski predgovor v bohoričici ter tam razložil novi pravopis. L. 1840. je pisal v »Der Aufmerksame« Vehovar z gajico dne 28. I. ime »Dóbočin« v pesmi »Gattenliebe« in pa naslove slovenskih originalov k svojim nemškim prevodom: 28. II.: Die Freiheit (Slobodnost); 30. V.: Wahre Liebe (Prava ljubezen). L. 1841. je dal tiskati v novem pravopisu Trstenjak 20. IV. prigodnico: »Čuti štajerskih Slovencev na preveseli dén rojstva Njihovega cesarsko-kraljevskega Veličanstva Ferdinanda I. 19. malega Travnja 1841« in Vehovar 19. X. naslov originala prevodu: »Der unglückliche Schütze« (Nesrečni strelec). V zadnji številki z dne 31. XII. se je podpisal še z novim »š« ljubljanski korespondent: Mathias Brešda.

Tako je prenehala tiha agitacija za novi pravopis v graškem »Der Aufmerksame«, ki pod tem imenom tudi ni več izhajal. Odslej sta storila največ za rajširjenje gajice na Štajerskem ravno v tem oziru prononsirani Murko in pa navdušeni Krempel.

Ko je Trstenjak zvedel, da piše Murko drugo izdajo slovnice res v gajici, je pisal Cafu: »Čuda preko čuda, čuda golemoga⁵⁶)!« Slovnica pa je l. 1843. res izšla v novem pravopisu in v predgovoru je pisatelj svoj postopek kratko apostrofiral:

»Durch die Wahl einiger čechisch-slawischen Schriftzeichen habe ich nur den schon in der Vorrede zur ersten Auflage dieser Grammatik, S. XIII von mir angedeuteten Weg, um die Dialekte der Westslaven durch eine gemeinschaftliche Orthographie einander zu nähern, nun wirklich betreten.«

dr. Prijatelj; 53) Trstenjak Vrazu 16. II. 1839; po prepisu dr. Prijatelja; 54) Trstenjak Vrazu 23. IV. 1839; po prepisu dr. Prijatelja; 55) Kres III (1883), 618; 56) 18. XII. 1841, Zbor. II. 223.

Istega leta je izdal Kreml v novem pravopisu svoje »Evangelje« in leto pozneje svoje »Dogodivšine«.

Murkova slovnica je širila Gajev pravopis samo med inteligenco, Kremljeve knjige pa tudi med pripostim ljudstvom. Ta okolnost nam pojasni marsikateri zanimiv pojav: da je kranjska kmetijska družba zlasti s Štajerskega dobivala mnogo dopisov v gajici, da je bil Štajerc Kreml prvi, ki je pisal »Novicam« v gajici, in da so pisali v novice tako kmalu tudi štajerski kmetje v novem pravopisu.

Dr. Franc Kidrič.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000509155

* in

aco,
am
ba
ere
ce

